

„Vasmarkú lelkészre volt szüksége a gyülekezetnek”

A dunapataji unitárius templomról és az egykori gyülekezetéről Schill Tamás néprajzkutatóval, a Pataji Múzeum vezetőjével beszélget Kriskó János

– *Felvették a Bács-Kiskun Megyei Értéktárba a Dunapataj főutcáján található egykori unitárius templomot is, amely 1982 óta hivatalosan is a Pataji Múzeum székhelye. Ön volt az első, aki egy tudományos dolgozatban megírta a helyi unitárius hitközség megalakulásának körülményeit. Úgy tudom, hogy a fővároson kívül alig létezett unitárius gyülekezet az országban, a Duna–Tisza közén pedig a dunapatajin kívül bizonyosan nem volt másik. Hogyan, mikor és milyen indokok mentén jött létre?*

– A legnépesebbnek számító pesti gyülekezet mellett tudomásunk van még egy élő hódmezővásárhelyi gyülekezetéről, a kocsordi gyülekezetéről és egy Pécs környéki szórványról is. Létezik Duna–Tisza Közi Unitárius Szórvány Egyházközség, önálló temploma nincs, beszolgáló lelkész látja el a gyülekezettel kapcsolatos feladatokat Hódmezővásárhelyről. Kecskemét is ide tartozik. Van továbbá unitárius egyházközség Füzesgyarmaton, Győrött, Debrecenben, illetve további szórvány egyházközségek Pécs és Miskolc központtal. Elképzelhetőnek tartom, hogy az országban néhány helyen lehetnek még szigetszerűen létező unitárius vallású közösségek, de a fővároson kívül ma már nem igazán jelentős az unitárius vallás. Az unitáriusság igen erősen Erdélyhez kötődik. A Magyarországon élő unitáriusok döntő többsége is erdélyi származású, a trianoni döntést követően átmenekültek adják a magyarországi unitáriusok zömét. Pontosan ezért érdekes, hogy Dunapatajon nem betelepüléssel honosodott meg a vallás és az egyházközség, hanem egy sajátos belső fejlődés eredményeként. Röviden annyi történt, hogy az 1930-as évek közepén, 1934–35 környékén a helyi református gyülekezetben volt egy gazdasági-pénzügyi természetű konfliktus, ami rövid idő alatt eszkalálódott személyes konfliktussá. Ennek következtében 1936 második felében egy csoport kivált a református gyülekezetből, és létrehozta a dunapataji unitárius gyülekezetet. Kezdetben 250-260 református akart kilépni az egyházából, végül ténylegesen 26-an hagyták el a dunapataji református egyházközséget. Ez nem 26 családot jelent, hanem 26 természetes személyt. Őket a későbbiekben aztán követték mások is, sőt – ezt csak hallomásból tudom – bevon-

---

Sorozatunk az Agrárminisztérium „Hungarikumok és a nemzeti értékek megőrzésének, népszerűsítésének támogatása” program keretében készül. (A Szerk.)

zottak katolikusokat is, próbálták folyamatosan a tömegbázisukat szélesíteni. Tehát a már említett 26 fő alkotta a pataji unitárius gyülekezet magját.

– *Mi volt az a gazdasági-pénzügyi konfliktus, amely előidézte a református gyülekezetből való kiválást?*

– A kiválás előidézője az volt, hogy az egyházközség, akkori vezetőjének, Simon Ernő nagytiszteletű lelkész úrnak a javaslatára meg akarta emelni az egyházi adót. Pontosabban: ki akarta terjeszteni az egyházfenntartási hozzájárulást azokra a pataji református polgárokra is, akik addig adómentességet élveztek. Simont kifejezetten azért hívta meg a gyülekezet élére a presbitérium még 1931-ben, mert úgy látták, hogy a sok gyenge kezű pap után végre egy vasmarkú lelkészre van szüksége a gyülekezetnek, aki rendbe teszi az egyházközségben felgyülemlett problémás ügyeket. Simon Ernő valóban vasmarkú, megosztó személyiség volt, aki nem kerülte el a konfliktusokat sem, de a hívek többsége szerette. Népszerűségére jellemző, hogy amikor 1953-ban elhelyezték a Tisza mellé, pár év múlva, 1956-ban mozgalmat indítottak a hívek a visszahívására.

– *Kiknek és milyen alapon járt a mentesség?*

– Mentessége volt az aktív és a nyugdíjas állami alkalmazottaknak, a vasutasoknak, a csendőröknek és rendőröknek, a büntetés-végrehajtás alkalmazottainak. Az adófizetési kötelezettség nyilvánosságra kerülése után a kezdeti viták súlyos konfliktussá fajultak, mert az érintettek ragaszkodtak a korábbi előjogaikhoz, továbbra sem akartak fizetni. Valójában filléres konfliktus volt ez, egyáltalán nem volt meghatározó vagy esetleg az egyes családokat komolyan megterhelő az az összeg, amelyet kért tőlük az egyházi vezetés. Valószínűbb, hogy nem is maga az adó ténye váltotta ki az egyházközségből való kiválást, sokkal inkább gondolhatjuk azt, hogy már a kezdetektől személyes konfliktus vagy konfliktusok húzódtak a háttérben a keménykezű lelkész és az érintett egyháztagok között. A nézeteltérés oda vezetett, hogy a már említett 26 fő, akiknek a zöme volt nyugdíjas BV- és MÁV-alkalmazott volt, vagy a folyamhajózásnál álltak alkalmazásban, kilépett a református egyházközségből. Él helyben egy olyan legenda, hogy először a helyi evangélikus felekezet vezetőit keresték meg a csatlakozás, a betérés szándékával, de ennek hiteles dokumentumai nincsenek. Amikor az evangélikus gyülekezet értesült arról, hogy az adóelkerülés szándéka vezette a kiugrókat, jól felfogott érdekeik miatt finoman elhárították a csatlakozási szándékot. Nyilvánvalóan nem jöhetett szóba a helyi katolikus egyházközség és a zsidó felekezet sem. A legenda úgy tartja, hogy a távozók unitárius egyház melletti döntését Jókai Mór: *Egy az Isten* című regénye alapozta meg. Felvették a budapesti unitárius egyházközséggel a kapcsolatot, és többszöri, személyes találkozás után végül is a Budapesti Unitárius Egyházközség, Barabás István lelkész vezetésével átvette a dunapataji csoportot. Mivel az érintettek többsége nyugdíjas korú volt, a csatlakozás azonnali feltételül azt szabták, hogy a betérés pillanatában önálló temetővel kellett rendelkeznie a pataji csoportnak. Érdekesség, hogy a betérés valójában egyszerű jogi procedúra volt, néhány úrlapot kellett kitölteniük az érintetteknek, ezért is tűnt szokatlannak és váratlannak, hogy a kezdeti pillanatban temetőt kellett létesíteniük. Az egyik kitérő polgár a pár száz négyszögöles telkét felajánlotta temető céljaira, s így elhárult az akadály a csatlakozás útból. A dunapataji unitárius temető a mai napig a három hazai unitárius temető egyike.

– *Nem volt akkoriban az önkormányzat által fenntartott köztemető, csak felekezeti temetők működtek?*

– Volt és van is Dunapatajon úgynevezett közös temető, ahová az öngyilkosokat, a vízi hullákat, illetve az 1919-es események áldozatait temették. Csak sejtés a részemről, hiszen

ez sem dokumentálható, hogy az unitáriussá vált polgárok nem akartak ebben a közös temetőben nyugodni. Kifejezett szándékuk volt, hogy mihamarabb a saját intézményeiket használhassák. Ezt mutatják a további fejlemények is.

– *Ha valóban gazdasági okai voltak a kiválásnak, akkor nehezen érthető meg, miképpen építhettek egyetlen esztendő leforgása alatt önálló templomot az unitáriusok.*

– A mai templomépület eredetileg magtár volt, illetve egy terménykereskedés, amit egy helybéli zsidó család tulajdonolt a település főutcáján. A 19. század utolsó harmadában volt egy gabonakonjunktúra, szükség volt tehát terménykereskedésre. Az épületet később is zsidó polgárok tulajdonolták. A harmincas években, a válság utáni időszakban már, ezt vásárolták meg az unitáriusok, jelentős önerős hozzájárulással, komoly anyagi áldozattal, kölcsönfelvétellel és mindenféle egyéb anyagi segítség igénybevételével.

– *Lebontották a magtárépületet, vagy átépítették templom céljaira?*

– Az átépítést választották, és mintegy fél év alatt el is készültek vele. Az építést is javarészt társadalmi munkában végezték az érintettek, illetve ehhez is jelentős önerővel, anyagi áldozatokat is vállalva járultak hozzá.

– *Ki tervezte meg az ezen a vidéken nagyon is szokatlan épületet?*

– A templom tervezője Szinte László budapesti műszaki főtanácsos, unitárius valóságos építész-tervező mérnök volt, aki a kocsordi műemlék templomot is tervezte. A templombelső is az ő tervei szerint készült el. A kivitelezési munkák döntő többségét pedig a helyiek végezték. Az építkezés vezetésével Sára György dunapataji kőművesmestert bízta meg a presbitérium. Tornyot építettek az épülethez, megépítették a hitközségi, gyülekezeti termeket, kialakították a belső berendezést úgy, hogy elbontották az eredetileg meglévő két szintet, így alakítva ki a tágas, és kellő belmagasságú templomhajót. A legszebb ékességét ennek a templomnak, a kazettás mennyezetet pedig egy torockói népi iparművész, az akkor már Budapesten élő Vernes Judit festette meg.

– *Szerkezetileg annyi történt, hogy a meglévő raktárépülethez hozzátoldottak egy toronyépületet, vagy ennél többet jelentett az átalakítás?*

– Ennél azért több történt. Beszéltem már a szintelbontásról, és az utcafrontot is átalakították az átépítés során. Új építésű kétszög kívül csak a torony, illetve az előbb már említett két gyülekezeti terem volt. Az egyik a lelkész irodájaként szolgált, a másik a presbitériumi ülésterem céljaira épült. A templombelsőben kialakították a karzatot, valamint a kazettás mennyezetet. A többi, a bútortól és egyéb, már belsőépítészeti munka volt, Szinte László tervei alapján.

– *Barabás István lelkész Dunapatajra költözött, vagy Budapestről irányította a pataji gyülekezetet?*

– Barabás István a gyülekezet létrejöttkor és a templom építéskor már idősebb férfi volt. Úgynevezett beszolgáló lelkész volt, Budapestről irányította a gyülekezet életét, két-három hetente látogatott le személyesen is Dunapatajra. Volt gyakorlata a templomépítésben, hiszen bő negyedszázaddal korábban, 1910-ben ő építette a hódmezővásárhelyi unitárius templomot is. Itt is mindvégig felügyelte, figyelemmel kísérte személyesen is az építkezést. Két templom építése is a nevéhez fűződik tehát. Amikor személyesen nem volt itt, akkor is figyelte az eseményeket, napi levelezésben állt a hitközség helyi vezetőivel és tagjaival, mindenekelőtt a kilépésben oroszlánrészt vállaló dr. Kendecsy Pálnéval és férjével, aki akkor a község orvosa volt. Természetesen nem

tudta olyan igénnyel nyomon követni az építkezés egyes részfolyamatait, mintha itt lakott volna, adódtak is rendre kisebb-nagyobb problémák a templomépítés során. Ha felpillant a kazettás mennyezetre, a táblák egy részén különféle feliratokat, vagy azok nyomait lehet látni. Azért elmosódott egy részük, mert röviddel azt követően, hogy elkészültek, Barabás lelkész úr letakartatta, átfestette a feliratok többségét. Ezek a feliratok zsolttáros, illetve bibliai idézetek voltak, amelyekkel Barabás István csak akkor szembesült, amikor már elkészültek. Határozottan ellenezte ezeket a feliratokat, és még a templom felszentelése előtt megkérte a festőt, hogy takarja le, fedje el őket.

– *Lehet tudni, hogy mi volt a kifogása a zsolttárokban és a Bibliából vett idézetekkel?*

– Barabás a könyvében csak annyi említést tesz a feliratokról, hogy azok „rosszul sikerült irodalmi kísérletek”, amit nehéz értelmezni akkor, ha a másik közlést igaznak vesszük, tudniillik, hogy az inkriminált szövegek kivétel nélkül vallási szövegek voltak, ráadásul pontos idézetek. Amennyire utólag ki lehetett silabizálni ezeket a kitartott feliratokat, az egyik a kitérés körülményeire, a probléma eredeti forrására utalhatott. Feltehetően a konfliktus elmélyülését és eszkalálódását akarta Barabás István lelkész úr megelőzni azzal, hogy lefestette a feliratokat.

– *Van-e írásos lenyomata annak, hogy miképp reagáltak a református atyafiak a kiválásra? Nem határolódtak el a kiléptektől? Okozott-e további konfliktusokat is a településen a kilépés, vagy a vita megmaradt egyházi berkeken belül?*

– Nagyon széles skálán mozgott az, hogy ki hogyan viszonyult a hirtelen létrejött helyi unitárius gyülekezethez, és annak tagjaihoz. Ne feledjük: igen gyakran közvetlen és közeli rokonságban voltak a maradók és a kiugrók. Sokszor a közvetlen leszármazottak, a gyerekek is ott maradtak az eredeti egyházközösségben, csak a családfő távozott. Volt, aki a leghatározottabban ellenezte a távozást. Maga Simon Ernő református parókus lelkész azt nyilatkozta az új templom felszentelését követően, hogy: „Lesz ez még a mi ifjúsági templomunk!” Ő komolyan hitte, hogy a kitértek előbb-utóbb visszatérnek a reformátusok közé, a templom pedig ez esetben a református egyházra száll. Ugyanakkor arról is vannak adataink, hogy többen a reformátusok közül az új unitárius templomba jártak istentiszteletre, holott nem tértek ki a reformátusok közül. Tény, hogy megoldatlan volt hosszabb ideig az új felekezet gyermekei számára az istentiszteletek szervezése, egészen a templom felépüléséig. Kézenfekvő lett volna a polgári iskola épülete, de az intézmény ehhez nem járult hozzá. Csupán egyetlen alkalommal volt ott istentiszteletük, mégpedig az első, mindjárt az alakulást követően, 1936 februárjában. Később nem engedélyezték nekik, hiába kérvényezték. A templom felépülése után megoldódott ez a probléma is.

– *Volt-e jelentős növekedés az unitárius hívek számában? Kérdezem ezt azért, mert 26 fős gyülekezet kedvéért ritkán építenek templomot.*

– Bizonyára jelentősebb gyarapodás is lehetett a létszámban, de pontos adatot nem tudok mondani. Az unitáriusok iratai megvannak, javarészt fenn a fővárosban, az unitárius püspökségen, pontosabban az Unitárius Egyház Levéltárában. A hívek mindenkor pontos létszáma még további kutatásokat igényel. Vannak arra jelek, hogy az új felekezet próbált minél több kisgyermekes családot is bevonni, tudunk arról, hogy a református iskolával is voltak bizonyos vitáik. A templomba jártak gyerekek is, volt ifjúsági közösség is, de az alapp probléma továbbra is megmaradt, hogy a helyi gyülekezet zömét nyugdíjas korú személyek alkották. Talán ezzel magyarázható a leginkább, hogy a 60-as évek derekára gyakorlatilag elfogyott a közösség. Nyilván szerepet játszott a létszámfogyásban az elvándorlás is, de az akkoriban még nem volt számottevő. Tény, hogy nagyon megcsappant a

gyülekezet lélekszáma. Volt olyan év, amikor a lelkészi jelentés szerint az öt unitárius temetés mellett egyetlen keresztelés és egyetlen házasságkötés szerepel. Megmaradtak például olyan köröztvények, amelyeken unitárius istentiszteletet hirdettek, szeretetvendégséggel egybekötve, és arra biztatták a helyi polgárokat, hogy vegyenek részt az alkalmon, és ha lehet, előre regisztráljon az, aki részt tud és részt kíván venni az eseményen. Az ötvenes évek végére olyan csekélylé apadt a létszám, hogy már csak így lehetett megszervezni a közösségi alkalmakat. Talán a 40-es évek eleje, közepe volt a gyülekezet életében a legprosperálóbb időszak, amikor helyben lakó, saját szolgáló lelkészük is volt.

– *Élnek-e még olyanok a településen, akik akár személyesen részt vettek a kiválásban, vagy akik a felmenőik révén adalékokkal tudnak szolgálni a történekről?*

– Nekem nincs tudomásom róla. Az utolsó bácsi, akit ebben a templomban kereszteltek unitáriussá, Kocoli Faragó Józsi bácsi volt, pár évvel ezelőtt halt meg.

– *A dunapataji egy fatornyos, fiatornyos, zszindelytetős, a környéken teljesen szokatlan megjelenésű kis templom, amelyet mintha egyenesen az erdélyi vidékekről hoztak volna ide, az Alföld közepére. Azért lett ilyen, mert a tervező, Szinte László erdélyi származású volt, vagy az unitáriusok fő fészket jelentő Erdély előtt tisztelegtek ezzel?*

– Az erdélyi vonulat erőteljes megjelenésében minden bizonyonnyal meghatározó az a tény, hogy Szinte László erdélyi származású. Természetesen az unitárius ősök iránti tisztelet megnyilvánulása is kifejezést nyert a templom szerkezetében és díszítésében. Bizonyára volt praktikus indítéka is, nevezetesen, hogy nem kellett boltívessé átépíteni a templomhajót, hanem a kazettás mennyezet jól illeszkedett a felújított épület kínálta lehetőségekhez. Azt bizonyosan tudjuk, hogy a friss unitárius közösség és a budapesti vezetők is teljes értékű templomot akartak, olyat, amelynek tornya is van, és a toronyban természetesen harang is lakik. A pataji unitárius templom harangján, amelyet a helyi Bogárdi család adományozott a közösségnek, a korszellemnek megfelelően, Nagy-Magyarország térképe jelenik meg, a harangpalást közepén a reformátusok nagy zsolttárát, a 90. zsolttárt idézve. Ha a templombelső kialakítását nézzük, az is minden elemében Erdélyt idézi. Ez sem véletlen, hiszen a tervező itt is Szinte László volt. A festett kazettás mennyezet motívumai eredeti torockói bútormotívumok. Az alkotónak, Vernes Juditnak egy komplett torockói bútorsora, egy lakás teljes berendezése van a budapesti Néprajzi Múzeumban. Vernes Judit torockói származású, aki feltehetően a trianoni tragédiát követően áttelepült az anyaországba, és a fővárosban élte le az életét, de a művészetében a gyökerei minduntalan visszaköszöntek. A dunapataji unitárius templom fakazettáin is csupa torockói motívum szerepel, leszámítva két kazettát. A mennyezeti kazetták párosan vannak elrendezve. A középső sorban lévő második kazetta mintázata egy vázából kinövő, tulipánra emlékeztető növény, és ugyanez jelenik meg a másik oldalon is. Ez a kazetta egyedülálló módon kilóg a sorból. A rovásírásos feliratáról ismert énlakai templomból származik ez a motívum, mi több, a rovásírásos felirat körüli motívumok stilizált formái jelennek meg nálunk két kazettán. Az sem véletlen, hogy pontosan a szószék felett helyezkedik el a két kazetta.

– *Tett-e az alkotó vagy a tervező bármiféle írásos utalást arra, hogy az énlakai motívum hogyan került a torockóiak közé?*

– Sajnos erről semmiféle írásos nyom nem maradt, nem tudjuk az okát.

– *Néhány kazettán monogramok fedezhetők fel. Ők voltak a donátorok, akik támogatták a templom felépítését?*

– Feltehetően azoknak a monogramjairól lehet szó, akik pénzadományokkal támogatták a templom festését. A templom elején lévő kazettákon az egyházközség vezetőinek, Barabás Istvánnak, a tervező Szinte Lászlónak és az egykori helyi egyházközségi vezetőknek a monogramjait olvashatjuk, illetve a Kendecsy házaspár monogramja, akik hangadók voltak a dunapataji unitárius mozgalomban. Ők játszották a legnagyobb szerepet abban, hogy itt ma egy unitárius templomban ülhetünk.

– *Jól kivehető a templombelsőben az egykori csillár nyoma. Az eredeti csillár már nincs a birtokukban?*

– A középső kazettán, amely egyúttal a rajta szereplő évszámmal datálja is ezt a templomot, egy nagyméretű, fából készült csillár függött eredetileg. Hasonló stílusban készült, mint a szószék és a szószékkorona. Úgy tudjuk, a csillár még a mai napig fellelhető egy unitárius gyülekezeti teremben. Nem tűnt el tehát nyomtalanul, fényképünk mindenesetre van róla. Ami megmaradt az eredeti unitárius belsőből, az a szószék, a szószékkorona és a két hitközségi előjárósági pad. Ezeket az utóbbi években sikerült restaurálni, és ha épp nincs kiállításunk, akkor visszahelyezzük őket a templombelsőbe az eredeti állapotnak megfelelően.

– *Meglepőek számomra a templomberendezés színei. Különleges a kazetták színvilága is. Eredeti állapotban hagyták meg a bútorzat festését? Megvan esetleg a kazetták és a belső bútorzat eredeti dokumentációja?*

– Az eredeti tervrajzok, a kazettás mennyezet kivételével, a teljes dokumentáció a birtokunkban van, így biztosan állíthatom, hogy a restaurálást követően minden az eredeti színében pompázik. Hogy mennyire különlegesnek számít itthoni viszonylatban a templom és a belső berendezése, jól jelzi, hogy mint különlegességet mutatta be egy építészeti szaklap 1938-ban. A kazettás mennyezetnek vagy Vernes Juditnál maradt a tervrajza, vagy az is elképzelhető, hogy tervek nélkül, mintegy saját kútfőből készítette el őket, ezt nem tudom biztosan. Sajnálatos módon pont a legnagyobb idegenforgalmi vonzeróval bíró kazettás mennyezetre vonatkozóan a legkevesebb a hiteles, dokumentumokra alapozott információnk. Annyit tudunk, hogy ez a kazettás mennyezet Vernes Juditnak az egyetlen templomi munkája volt életében. Teljes biztonsággal állítható, hogy a templom száz kilométerekkel mérhető környezetében nem fordul elő másik, hasonló műalkotás. Ráadásul teljesen elűt a környéken megszokott templombelsőktől és a bútorzattól, annak formájától kezdve a színezéséig.

– *A karzat is megmaradt eredeti állapotában?*

– A karzati mellvéd már egy rekonstrukció eredménye. A hullámos, felső csík eredeti, a többi jó pár évvel ezelőtt, egy felújítás alkalmával úgy rekonstruáltuk, hogy lebontottuk az eredeti állapotot eltakaró festést. Számomra máig teljesen érthetetlen, hogy ki és milyen indokkal festette át az eredetit, de azt a festéket eltávolítottuk, a kazettákról levettük a motívumokat, a virágokat, a mintát, és egy ügyes kezű festővel visszaállítottuk az eredeti állapotot. Miután az eredeti dokumentációja hiányzik, 90 százalékos biztonsággal állíthatom, hogy olyan lett, mint az eredeti.

– *Hogyan alakult a templomépület tulajdonjoga a gyülekezet felmorzsolódása után? Felteszem, hogy a templom és a benne lévő kegytárgyak, valamint a teljes felszerelés átszállhatott az unitárius püspökségre. Ki ma a tulajdonosa az épületnek?*

– A mai tulajdonos Dunapataj Nagyközség Önkormányzata. Korábban, a gyülekezet megszűnését követően, valóban az Unitárius Püspökség volt a tulajdonosa az épületnek.

Amikor visszaszállt rájuk a templom, a klenódiumokat, és minden más felszerelést, amire szükségük lehetett, elszállították Dunapatajról. Itt maradt viszont a nehezen mozgatható bútorzat, a padok és a különböző, nagyobb méretű berendezési tárgyak, a mi szempontjaink szerint biztonságban, az eredeti helyükön. Az épület 1974-ben került a község birtokába. Ekkor vásárolta meg az állam, kifejezetten múzeumi célokra. Itt kívánta a nagyközség kialakítani Pastyik István történész, muzeológus ötletére a Pataji Múzeumot, amelynek már 1959 óta gyűjtötte az anyagát Pastyik tanár úr. Az épület később a múzeumi feladatokkal együtt a megye felügyelete alól átkerült Dunapataj Nagyközség Tanácsához.

– *A településnek vagy önkormányzatának manapság van-e bármilyen hivatalos kapcsolata a magyarországi unitárius egyházzal? A hitközség megszűnése ellenére rajta maradt-e Dunapataj az unitáriusok térképén? Jönnek-e olyan látogatók, akik egy valamikori működő unitárius templom kedvéért térnek be ide?*

– Érdekes kérdés. Hitéleti szempontból ma már nincs kapcsolat a hazai unitáriusokkal. Ugyanakkor, ahogyan említettem, a három unitárius temető közül Dunapatajon van az egyik, s ennek kapcsán a település mégiscsak kapcsolatban áll az unitárius püspökséggel. Gondozzák és számon tartják a temetőt, temetkezni viszont már nem temetkeznek bele. Ugyanígy számon tartják a templomot is, a kiadványaikban gyakran megjelenik a pataji templom és temető.

– *Ön már itt dolgozott, amikor sor került az épület nagyszabású, külső-belső tatarozására és felújítására. Vajon találtak-e a környezetben olyan szakembereket, akik értettek a zsindegyházhoz, vagy külső, netán erdélyi hozzáértőhöz kellett fordulniuk?*

– A legutóbbi felújítást egy dunapataji ácsmester, Németh Róbert végezte. A zsindegyház ő is Erdélyből hozatta, de a munkatársaival villámgyorsan kitanulták, hogy miként is kell felhelyezni, és ezt már maguk oldották meg, kiváló színvonalon. A korábbi, 1998-as felújításkor viszont erdélyi ácsok segítségét kellett igénybe venni, hogy a felújítás szakszerű módon történhessen meg.

– *Vernes Judit kazettaképeit még nem kellett restaurálni?*

– Azok még eredeti állapotúak. Nagyon vigyázunk rájuk, de elkerülhetetlen, hogy előbb-utóbb hozzá kell nyúlnunk a kazettákhoz is. Mivel az építéskor a földemen végzett munkálatokkal nagyon kellett sietni, a gyors munka miatt néhány helyen meghibásodott a földém. A földém hibái miatt pedig néhány kazetta is megsérült. A restaurálásukra előbb-utóbb sort kell kerítenünk.

– *A hatvanas évekre elfogyott az unitárius gyülekezet. A helyi reformátusok megbocsátottak annak a néhány embernek, akik végül egyház nélkül maradtak, és visszafogadták őket?*

– Erről még nem tájékozódtam, nem tudom, hogy megbocsátottak-e. Valószínű, hogy az unitárius egyházközség folyamatos leépülése miatt erre már nem lehetett tömeges igény. És azt se felejtjük el, hogy a szocializmus kellős közepén járunk, a hatvanas évek második felében, amikor óvatosan kellett bánni az egyházakkal való nyílt kapcsolatkereséssel. Ha történt is visszafogadás, szép csendesen történhetett.

– *A helybéliek magukénak érzik az új funkciókkal ellátott épületet és intézményt?*

– Bejárattott hely Dunapatajon a múzeum épülete. A helybéliek magukénak érzik, annak ellenére, hogy az épület egy tájidegen vallás központja volt a korábbi években. Múzeumként és közösségi térként tekintenek rá. A turisták olykor-olykor rákérdeznek,

hogy folyik-e még bármiféle hitéleti tevékenység a falak között, de a helyieknek természetes, hogy más funkciókkal működik az egykori templomépület. Hogy mennyire vallják a patajiak magukénak ezt az egykori templomot, arra rendkívül jó példa az itt történt események nagyságrendje. Általában két eseményt szoktam kiemelni, amikor ez szóba kerül, olyanokat, amelyek a fontosak voltak a település életében. Az egyik 1985-ben történt, amikor a kései Kádár-korszak egyáltalán nem barátságos légkörében itt alakult meg az a civil szervezet, amely a mai napig él és működik: a Patajiak Köre nevű egyesület. Akkoriban még nem volt székházuk, azt a későbbiekben Kerényi József Kossuth-díjas építész tervei alapján, egy régi polgári porta felújításával teremtették meg. Ez az esemény volt az egyik sarokpont. A másik pedig 2009-ben, az 1919-es események kilencvenedik évfordulóján emlékeztünk meg a Szamuely Tibor különítményesei által felakasztott helyi áldozatokra. Akkor Sólyom László köztársasági elnök úr látogatott el Dunapatajra, és itt fogadtuk őt, ebben az épületben volt a hivatalos köszöntése, és egy kiállítással is készültünk az eseményre.

Amikor az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején tapasztalták az unitárius gyülekezet fokozatos leépülését, Pastyik István, aki már 1959 óta módszeresen gyűjtötte a későbbi Pataji Múzeum anyagát, vetette fel a gondolatot, hogy az épületet úgy kellene megmenteni, hogy abból közintézmény, múzeum legyen. Az is rögtön nyilvánvaló volt, hogy úgy kell az új funkciót elhelyezni az épületben, hogy az eredeti épületbelső, a bútortartat lehető teljességgel meg kell menteni, nem szabad hagyni, hogy a totális megsemmisülés legyen a sorsa, mint a zsidó hitközség egykori zsinagógájának, amit a háború után eladtak, majd az 50-es évek végén nyom nélkül elbontottak.

– *Említette, hogy a kegytárgyak az unitárius püspökséghez kerültek vissza. Ez lett a harang sorsa is?*

– A harang változatlanul fenn van a toronyban, időnként meg is szólaltatjuk. A legutóbbi alkalom a nándorfehérvári diadal 555. évfordulója volt, amikor déli 12 órakor ez a harang is megszólalt a településen. Nem sokkal később, amikor az unitáriusok forgattak itt egy filmet a Magyar Televízió közreműködésével, ismét csak megszólaltattuk a harangot.

– *Ezek szerint az unitáriusok továbbra is számon tartják a helyet. Van valamiféle érdemi kapcsolat önök között? Nem arra gondolok, hogy az unitárius egyház például anyagilag támogatná a Pataji Múzeumot, inkább emberi gesztusokra.*

– Természetesen élő kapcsolatban vagyunk az unitárius közösséggel. A filmforgatás kapcsán fel is merült, hogy alkalomadtán egy istentiszteletre is sor kerülhetne a templomban, de a Budapesttől való távolság miatt erre mindeddig nem került sor.

– *A dunapataji unitárius közösség története tehát egy bő három évtizedes szakasz a község életében. Kuriózzumnak tekinthető az új vallásfelekezet megalapításának az indoka, az adóelkerülés szándéka is.*

– Hogy történetileg pontosak legyünk, meg kell említenem, hogy jóval korábban, az 1880-as években már volt arra kísérlet a községben, hogy létrehozzanak egy unitárius gyülekezetet. Szinte pontosan ugyanezek voltak a kiváltó okok, akkor is az adó mértékének megemlése elől akartak kitérni többen a református egyházból. Barabás István lelkész a dunapataji unitárius gyülekezetéről 1938-ban megjelent könyvében 10 tényleges kilépőről írt, és közöttük, valamint a 30-as években kitérők között családi kapcsolatokat vélt felfedezni. Hogy ezt magabiztosan állítani lehessen, további kutatások kellenének. De az nem kérdés, hogy volt a kiválásnak előzménye Dunapatajon.

– Egy időben volt helyben lakó lelkésze is az unitáriusoknak. Mekkora időszak az a hitközség alig több mint három évtizedes történetében, amikor nem beszélgető lelkész irányította a gyülekezet életét?

– Pontos választ nem tudok adni, de csak pár év lehetett, legfeljebb egy évtized. Feltehető, hogy ahogyan fogyott a hívek száma, egy idő után az ide kinevezett lelkész is távozott.

– Turisztikai értelemben ki tudják-e használni azt a különleges adottságot, hogy van a településnek egy olyan látványossága, amihez hasonlóval több száz kilométeres körzetben nem találkozhatnak?

– Valóban turisztikai vonzerő az unitárius templom, noha a Szelidi-tó turisztikai marketingje lényegesen jobb és nagyobb, mint magáé a településé, ellenére annak, hogy számos látnivaló és érdekesség van a településen. Akik viszont mégis ilyen szándékkal érkeznek hozzánk, első körben keresik fel a volt unitárius templomot és a másik két templomunkat, a református és a katolikus templomot is. Mindkettőnek megvan a maga különlegessége. A katolikus templomot úgy bővítették ki 1934-ben, hogy elvágták a falakat, és görögökön elmozdították, méterekkel elhúzták a szentélyt. A református templomunk pedig a környéken egyedülállóan gótikus építészeti elemeket is tartalmaz. Ezeket a legutóbbi templomfelújításokkor már láthatóvá is tették, kihangsúlyozták.

– Van-e arról bármiféle információja, hogy a kalocsai érsekség hogyan viszonyult a harmincas években egy új protestáns felekezet megalakulásához a közvetlen szomszédságában?

– Konkrét adatokkal nem rendelkezem erről, de két dologra utalnék, amit célszerű figyelembe venni. Az unitáriusok kilépésével a protestáns népesség létszámában nem szaporodott, csak osztódott. A másik elem, hogy az unitárius vallás Szentháromság-tagadó. Ez alapján könnyen elképzelhető, hogy mi lehetett az érsekség véleménye és hozzáállása az új vallásfelekezet létrejöttéhez. De a gyülekezet lélekszámát látva az is könnyen elképzelhető, hogy egyáltalán nem foglalkoztak vele.

– Mennyire látja biztosítottnak az épület hosszú távú, közcélú hasznosítását?

– Nem tudok más értelmes célt elképzelni az épületnek, csak hogy egyrészt turisztikai célpont legyen, másfelől, hogy közcélú kulturális intézmény, múzeum és kiállítóhely, rendezvényközpont működjön benne. Ez az épület – nem utolsósorban Pastýik István tevékenységének köszönhetően – az utóbbi bő harminc évben községi fenntartású volt. Megérdemli azt, hogy a közeljövőben, de a távolabbi jövőben is, megőrizze jelenlegi funkcióját. Azokkal a gyűjteményekkel együtt érdemes a megóvásra, amelyek ma itt találhatóak az épületben. A templomhajóban éppen azért nincs állandó kiállításunk, mert azt folyamatosan községi térként használjuk. Alkalmi tárlatokat rendezünk itt, de egy történeti-helytörténeti állandó kiállítást nehéz volna itt elképzelni a jelenlegi, többcélú községi igénybevétel mellett.